

LUND UNIVERSITY

Introduktion till Vad kostar järnet?

Heberling, Rikard

Published in:
Lulu-journalen

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Heberling, R. (2021). Introduktion till Vad kostar järnet? *Lulu-journalen*, (8), 2-3.
<https://www.luleabiennial.se/sv/journalen/nr-8/introduktion-till-vad-kostar-jaernet>

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lulu-journalen

Nr.8

”Vad kostar järnet?” En rapport av Agentur”

Jan 2021

Christoffer Paues, *Trea nr 5 för folkfronterna*, 2021

→ Innehållsförteckning

Introduktion till Vad kostar järnet?

Rikard Heberling

Sida 2

Vad kostar järnet?

John Kent (pseudonym för Bertolt Brecht)

Sida 4

Ruth Berlau och arbetarteatern

Ingela Johansson

Sida 10

Försök att leva i regi av Brecht

Martin Högström

Sida 12

*Begreppet ”neutralitet” och några
noteringar om svensk neutralitetspolitik
kring andra världskrigets inledning*

Emma Kihl

Sida 13

Läsanteckningar om en pjäs

Elof Hellström och Samuel Richter

Sida 16

Lulu-brev

Ulla Rhedin

Sida 23

Vad kostar realismen?

Jörgen Gassilewski

Sida 25

Det odelade folket

– Om den radikalt demokratiska
hypotesen hos Peter Weiss (Del 1)

Kim West

Sida 34

Författarpresentationer

Kolofon

Sida 41-42

→ *Introduktion till*
Vad kostar järnet?
Rikard Heberling

Utgångspunkt för detta nummer av Lulu-journalen är den tyska dramatikern Bertolt Brechts enaktare *Vad kostar järnet?* (*Was kostet das Eisen?*), som vi här publicerar i en första fullständig svensk översättning. Pjäsen är en allegori över Sveriges handlande vid tiden för andra världskrigets utbrott. I fokus är den svenska exporten av järnmalm, som bidrog väsentligt till Nazitysklands mobilisering samtidigt som Sverige förklarade sig neutralt inför den militära utvecklingen.

Pjäsen tillkom under perioden då Brecht bodde i Sverige mellan april 1939 och april 1940. Dessförinnan hade han bott sex år i Danmark, dit han hade kommit som politisk flykting efter nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933. I Danmark levde Brecht med sin familj, skådespelaren Helene Weigel och deras två barn, samt medarbetarna Ruth Berlau och Margarete Steffin.

Den aggressiva expansionspolitik som Nazityskland förde under året 1938 gjorde Brechts tillvaro i Danmark alltmer osäker. Nazityskland annekterade Österrike i mars, och i oktober införlivades Sudetenland från Tjeckoslovakien. I mars 1939 ockuperades ytterligare områden i Tjeckoslovakien. Brecht sökte visum i USA men besked dröjde. I stället vände han sig till Sverige. Hans kontakter i svenska Spanienkommittén, bland andra författaren Henry Peter Matthiis och den socialdemokratiska riksdagsledamoten Georg Branting, hjälpte honom med ansökan. Sveriges restriktiva flyktingpolitik och den rådande kommunistkräcken var inte till Brechts fördel, men till slut beviljades han visum genom en officiell inbjudan från Amatörteaterns Riksförbund och Stockholms studentteater. Brecht fick en förfrågan om att hålla föredrag om "folkteater, amatörteater och experimentteater" och att tillsammans med Weigel arbeta med amatörteatergrupper. I slutet av april reste han med familjen, Berlau och Steffin till Sverige, där de bosatte sig på Lidingö utanför Stockholm.

En första version av *Vad kostar järnet?* låg färdig i juni 1939. Under sommaren arbetade Berlau och Brecht med en uppsättning av pjäsen inom ramen för en kurs för amatörteaterledare på Tollare folkhögskola utanför Stockholm. Berlau stod för regi. I sina memoarer menar hon att Brecht fann resandet till repetitionerna ansträngande och därför överlät ansvaret till

henne. Att Berlau talade danska underlättade arbetet eftersom pjäsen skulle uppföras på svenska. Till omständigheterna hör också att Brechts uppehållstillstånd var villkorat med att han inte fick uttrycka något som kunde irritera den pressade relationen mellan Sverige och Nazityskland. Med tanke på pjäsens innehåll är det begripligt att Brecht distanserade sig till uppsättningen. Detta speglas även i valet att låta pseudonymen John Kent – den förmodade "engelsmannen" i pjäsens inledning – stå som författare. Enligt Arne Lydén, som deltog i uppsättningen, framkallade pjäsen också reaktioner som kunde hota Brechts uppehållstillstånd. "Va fan, ska en utlänning komma och lägga sig i våra affärer!", lär någon i publiken ha uttryckt sig. Liknande åsikter hade yttrats i dansk press några år tidigare i samband med uppsättningen av *Rundskallarna och spetskallarna*, en satirisk skildring av Nazityskland och rasbiologin. Flera röster, i såväl nazistiska som borgerliga tidningar, menade att pjäsen äventyrade dansk-tyska relationer och begärde att Brecht skulle utvisas.

Vad kostar järnet? hade premiär på Tollare folkhögskola i augusti 1939. En av åskådarna, Sture Bohlin, skulle senare beskriva föreställningen som "smått chockerande. De agerande uppträdde i stora pappermachémasker, rena karnevalsfigurerna, vilket gjorde varje försök till personlig rollgestaltning tämligen omöjligt. Meningen härmed var, att den enskilde aktörens sätt att ge karaktär åt sin roll inte skulle föra in något ovidkommande element i konfliktens matematiskt klara konsekvenser. Den enskilda rollen representerade icke någon enskild typ av människa, den representerade en kollektiv faktor i händelseutvecklingen."

Samtidigt som pjäsen spelades var förberedelserna inför kriget i sitt slutskede. Den 23 augusti undertecknades den tysk-sovjetiska ickeangreppspakten, som banade väg för invasionen av Polen och andra världskrigets början den 1 september. Den svenska järnmalmsexporten till Nazityskland pågick fram till 1944.

Uppsättningen i augusti 1939 var den enda som gjordes under Brechts livstid. Utkast till pjäsen hittades efter Brechts död och publicerades först 1966 i *Gesamtausgabe: Stücke 13*. Utgåvan innehåller även enaktaren *Dansen*, som tillkom samtidigt som *Vad kostar järnet?* och handlar om Danmarks relation till Nazityskland vid samma tid. I samband med enstaka uppsättningar i Sverige har det gjorts adaptationer till svenska av bland andra Ingegerd Bergström och Gustaf Dannstedt. I Herbert Grevenius och Ulla Olssons

tolkning uppfördes *Vad kostar järnet?* som hörspel i Sveriges Radio 1980. Men en fullständig svensk översättning av den tyska originalutgåvan har hittills inte funnits tillgänglig, vilket har motiverat den föreliggande tolkningen av Jörgen Gassilewski.

Litteratur:

Sture Bohlin, "Bert Brechts sverigetid", *Stockholms-Tidningen*, 10/9 1959.

Bertolt Brecht, *Werke: Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe: Stücke 5*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988.

Brecht-Handbuch 1: Stücke, red. Jan Knopf, Stuttgart: Metzler, 2001.

Brechts Lai-tu: Erinnerungen und Notate von Ruth Berlau, red. Hans Bunge, Darmstadt: Luchterhand, 1985.

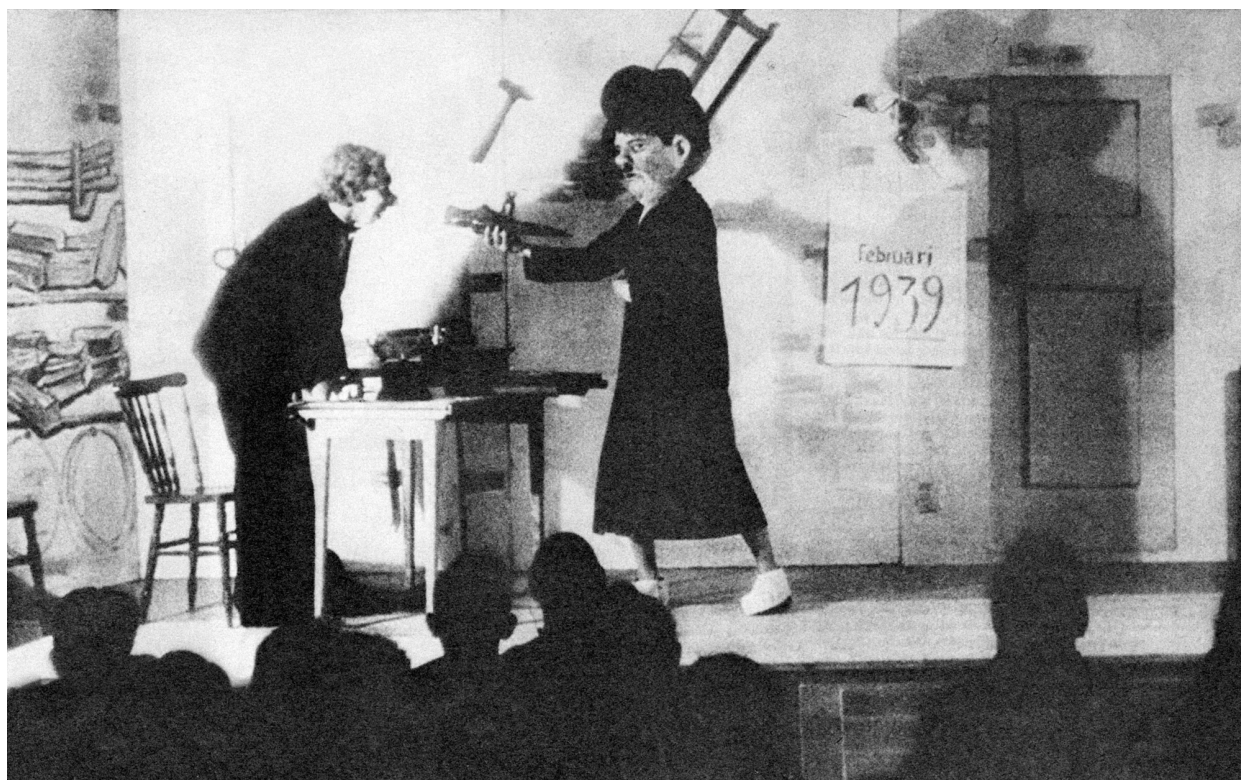
Herbert Grevenius, *Brecht – liv och teater*, Stockholm: Sveriges Radio, 1964.

Jan Olsson, "Kontakte Brechts mit schwedischen Theatergruppen", *Nerthus*, vol. 3, 1972.

Willmar Sauter, *Brecht i Sverige*, Stockholm: Akademitlitteratur, 1978.

3

3

Uppsättningen av *Vad kostar järnet?* på Tollare folkhögskola i augusti 1939. Bilden publicerades i *Folket i bild*, nr 50, 1959 (i samband med Erwin Leisers artikel "Brecht i svensk landsflykt"). Okänd fotograf.